

Jälkiteollisen talouden ja työn teoriaa Foucault'n mukaan

Virtanen, Akseli: Biopoliittisen talouden kritiikki. Helsinki, Tutkijaliitto. 2006.

Akseli Virtasen väitöskirja on omintakeinen ja rohkea yritys kirjoittaa johtamisen, talouden ja yhteiskunnan kehityksen yleistä teoriaa uudelleen Michel Foucault'n työhön perustuen. Tutkimus on kunnianhimoinen ja luonteeltaan filosofinen. Mielestäni se onnistuu paikka paikoin loistavasti selventämään ja tarkentamaan Foucault'n ja lähiajattelijoiden näkökulmaa talouden organisoitumiseen ja hallintaan vaikkakin kokonaisuus jää melko tavalla irralliseksi suhteessa työn johtamisen ja organisoimisen aikalaiskritiiseen tutkimuskeskusteluun. On kuitenkin syytä todeta, että liiketaloustieteissä nähdään erittäin harvoin vastaavanlaisia filosofisia teoriajärkäleitä. Juuri kukaan ei pyri muodostamaan kokonaisvaltaista, historiallista kuvaa talouden ja yritysorganisaatioiden kehityksestä, vaan kukin oppiaine ja tutkimustraditio operoi omissa diskursseissaan. Siksi Akseli Virtasen työ on virkistävä poikkeus liikkeenjohtamistutkimuksen oppinnäytteisiin, vaikka rajoja rikkovana se on myös omiaan herättämään vastustusta ja polemiikkia vakiintuneiden tiederakenteiden piirissä.

Tutkimus on jaettu kolmeen osaan, joista ensimmäinen käsittelee biovallan ja talouden sidosta Foucault'n otteen ja modernin talousjärjestyksen muotoutumisen kautta. Toinen osa tarkentaa Foucault'n ja lähiajattelijoiden (Deleuze, Guattari) teoreettista otetta, erityisesti suhteessa merkityksen ja diskurssin kielelliseen analyysiin, mutta myös suhteessa muutokseen ja moneuteen. Kolmas osa hyödyntää toisen osan käsitteellistä ja metodista arsenaalia ja liittää Deleuzen ja Guattarin työn talouden kehityksen analyysiin. Virtasen näkökulma tarkastelee

ensin työvoiman ja paaoman erillistä, mutta samanaikaista irtoamista omiksi elementeikseen, kapitalismin muovaamaa yhteiskunnallista järjestystä sekä siirtymistä teollisesta jälkiteolliseen tai tietoyhteiskuntaan.

Jälkiteollisen talouden keskeinen piirre on se, että siinä tieto ja subjektiviteetti astuu "historiaan" eli siitä tulee makrotaloutta ja lisäarvon tuottamista tukeva ja mahdollistava uusi materiaali, toisin sanoen "[b]iopolittisessa taloudessa ihmisen ymmärryksestä, tunteista, herkkyydestä, kokemuksesta ja hänen kokonaispersoonallisuudesta tulee työväline, joka ottaa kiinteän pääoman paikan ja tekee laitteiksi esineellistyneestä tiedosta marginaalista" (s. 236). Tässä kohdin käydään laajasti läpi työn muutosta, kulutuksen ja työn jännitteisiä sidoksia ja sijoituskäyttäytymisen ehtoja nykyajan rahamarkkinoilla. Pääpaino on kuitenkin uudessa työn paradigmassa, joka korostaa vuorovaikutusta, oppimista, kommunikaatiota ja kokonaisvaltaista inhimillistä omistautumista työlle. Paradoksaalisesti hyvän elämän ehdoista on näin tulossa eräs talouden ehtojen kulmakivistä. Talous ja inhimillinen dialogi ja luovuus ovat de-differentioituneet; esimerkkinä vaikkapa kehitys, jossa yrityksistä on tullut tietoa luovia "yliopistoja" samalla kun yliopistot ovat muuttumassa massatuotantoon suuntautuneen "tehtaan" kaltaisiksi.

Uusi työn johtamisen muodostelma saa Virtasen työssä nimen "mielivalta". Se on strateginen pyrkimys hallita inhimillistä moneutta sen tuottavaa energiaa hyödyntäen ja toisaalta samalla moneuden epämääräisyyttä normalisoimien ja ohjaten. Talous on siis liittynyt subjektiiv-

sen toiminnan ja vuorovaikutuksen taloudellisen "lisääarvon" tuottamisen koneeseen, mutta on samalla joutunut kohtaamaan paikasta ja konkreettisista tavoitteista vapautetut ihmiset ja heidän häilyvyytensä ja levottomuutensa. Eräänä ratkaisuna "mielivalta" on keksinyt sarjan metodeja, joilla työntekijät pidetään ahdistuksen ja riittämättömyyden vallassa erilaisten odotusten, standardien ja mielikuvien avulla. Nämä itsestäänselvyydet, eräänlaiset institutionalisoituneet myytit tai "doxa", mahdollistavat henkisen työn luomalla konstitutiivisia kehyksiä tietotyölle. Vaikka Virtanen ei konkretisoi ideoitua tässä kohdin, johtamiskäsitteet kuten "osaaminen" tai "laatu" voisivat olla sellaisia rakennelmia, joiden avulla luodaan odotuksia luonnollisesta mutta samalla saavuttamattomasta standardista työyhteisöissä.

Työn alku on hienosyinen ja selkeä esitys Foucault'n ajattelun taustoista ja kontribuutiosta talouden johtamisen yleiseen teoriaan. Sitä voisi käyttää vaikkapa jatko-opiskelijatason oppimateriaalina. Toinen osa tarkentaa metodia ja teoriaa ja on jo käsitteellisesti haastavampi. Kolmas osa on puolestaan eräänlainen "genealoginen synteesi" tietotalouden synnystä Foucault'n, Deleuzen ja Guattarin, mutta myös paljolti Marxin avulla. Koko työ vaatii avautuakseen jonkin tasoista aiempaa perehtymistä jälkistrukturalistien käsitteelliseen maisemaan ja ehkä myös laajemman yhteiskuntateorian tuntemusta. Toisaalta keskustelu poliittisen taloustieteen ja filosofian klassikkojen kanssa sijoittaa työn opilliseen ympäristöön, joka on lähempänä Foucault'n ja lähiajattelijoiden omaa diskursiivista areenaa. Marxin ilmestyminen kolmanteen osaan tulee lievästi yllätyksenä, sillä kirjan alussa Foucault määrittäytyy nimenomaan ei-marxilaisena teoreetikona. Ei ehkä liene sattumaa, että kirjan on kustantanut marxilaispainotteisesta toimintaohjelmasta nykymuotoonsa kehittynyt Tutkijaliitto. Talouden organisoinnin kehityksen kuvaus "mielivaltoineen" on lopussa melko deterministinen, tai näin sitä voi ainakin lukea. Lisäksi jälkiteollisen työn käsittelyyn olisi kaivannut keskustelua muiden kriittisten nykytulkintojen kanssa. Miten Foucault'lainen näkemys eroaa Ritzerin, Sennefin, Baumanin sosiologisesta kritiikistä tai vaikkapa Cleggin, du Gay:n ja Willmotin tapaisten organisaatiotutkijoiden analyyseistä? Lisäksi olisi paikka paikoin ollut hyödyllistä saada konkreettisempia viitteitä organisaatioiden ja niiden

johtamisen tekniikoihin osana jälkiteollisen muodostelman ja henkisen työn hallinnan kehkeytymistä. Yleisemmin olisi myös ollut toivottavaa, että tutkija olisi pitkään kansainvälisillä areenoilla työtään valmistelleena julkaissut ansiokkaan tutkimuksensa englanniksi, jolloin se olisi ollut laajemman yleisön saatavilla. Siitä huolimatta työ antaa uskoa siihen, että väitöskirjalla voi olla totuttua laajempia ja kunnianhimoisempia tavoitteita myös liiketaloustieteessä ja johtamistutkimuksessa. Kirja sopii erityisesti johtamisen ja työelämän kehittymisen Foucault-viritteisille tutkijoille.

Tuomo Peltonen